

# Janusz Gmitruk

---

## Wincenty Witos – obrońca ojczyzny. Sylwetka i pamięć 59 Ks. Jerzy Zając, Czasopiśmiennictwo katolickie Wschodnich Kresów II Rzeczypospolitej (cz. II )

---

Niepodległość i Pamięć 24/4 (60), 81-102

---

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Ks. Jerzy Zając**

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

## **Czasopiśmiennictwo katolickie Wschodnich Kresów II Rzeczypospolitej (cz. II)**

### **Słowa kluczowe**

Kresy Wschodnie, II Rzeczypospolita, czasopisma, diecezje, Kościół katolicki

### **Streszczenie**

W proces rewitalizacji życia kresowego II Rzeczypospolitej włączono prasę religijną. Każda z kresowych diecezji (Lwów, Łuck, Pińsk, Stanisławów, Wilno) posiadała prasę codzienną, tygodniki i miesięczniki dla duchowieństwa, wiernych różnych narodowości i obrządków oraz poszczególnych grup zaangażowanych w pracę charytatywną, społeczną i formacyjną. Kwerenda poszczególnych czasopism, odnalezionych w bibliotekach i archiwach pokazuje bogactwo ich treści i wielość tytułów, z których niemała część nie jest wymieniana przez bibliografie czasopism z tego okresu.

Po wcześniejszym wprowadzeniu w krąg czasopiśmiennictwa katolickiego Wschodnich Kresów Rzeczypospolitej<sup>1</sup>, stanowiącym pierwszą (ogólną) część prezentowanego tematu – aktualnie skupimy się na ukazaniu szczegółowego obrazu tego zagadnienia, które rodziło się przede wszystkim dzięki inspiracji osób odpowiedzialnych za losy Kościoła katolickiego tamtego regionu, pod ich protektoratem i przy zaangażowaniu licznych instytucji, stowarzyszeń, organizacji oraz całej rzeszy wiernych. Były to lata powszechnej mobilizacji świata katolickiego skupionego wokół papieża<sup>2</sup>, stacji misyjnych Europy Zachodniej<sup>3</sup>, wokół takich ośrodków archidiecezjalnych i diecezjalnych, jak Wilno, Pińsk, Łuck oraz Lwów, wspomaganych przez Siedlce i Lublin<sup>4</sup> oraz kilka działających na tym terenie zgromadzeń zakonnych<sup>5</sup>. To czas odbudowy odzyskanych Kresów Wschodnich odrodzonej Ojczyzny, tragicznie doświadczonych rewolucją 1905 roku, I wojną światową i wojną bolszewicko-polską; ziem zamieszkałych przez wielowyznaniową społeczność kilku zantagonizowanych narodowości, zdominowanych przez prawosławie; ziem graniczących z wrogim Polakom państwem ateistycznym<sup>6</sup>.

Do kompleksowej rewitalizacji życia kresowego, już na etapie realizacji pierwszych przedsięwzięć, włączono – sprawdzoną co do skuteczności oddziaływania – prasę religijną. Dla Kościoła katolickiego na Wschodzie nie było to zadaniem trudnym, bo piśmiennictwo już

---

<sup>1</sup> J. Zając, *Czasopiśmiennictwo katolickie Wschodnich Kresów II Rzeczypospolitej (cz. I – ogólna)*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2017, nr 4(38).

<sup>2</sup> Największe zasługi na tym polu położyli Benedykt XV i Pius XI.

<sup>3</sup> W pierwszym rządzie należy wymienić tutaj belgijskie opactwo Mont-Cesar, gdzie – dzięki wielkiej aktywności benedyktyna L. Beauduin’a – m.in. kształcono kapłanów obrządku wschodniego, urządzano Tygodnie Unijne, wreszcie w Amay k. Liege założono nowy klasztor ukierunkowany w dużym stopniu na wspomaganie ruchu prounijnego na wschodnich ziemiach Polski.

<sup>4</sup> Spośród hierarchów Kościoła rzymskokatolickiego wypada tu wymienić Z. Łozińskiego, H. Przeździeckiego i A. Szelażka, z Kościoła greckokatolickiego – A. Szeptyckiego oraz M. Czarneckiego z obrządku bizantyjsko-słowiańskiego.

<sup>5</sup> Tutaj prym wiedli jezuita i redemptoryści.

<sup>6</sup> H. Łaskiewicz, S. Łukasiewicz, *Kresy*, [w:] *Encyklopedia katolicka* [dalej: EK], t. 9, Lublin 2002, k. 1268–1272.

od kilku wieków stanowiło ważny fragment jego działalności. Świadczą o tym dzieje polskich ksiązek i bibliotek, czasopism (w tym kalendarzy) czy drukarni na Wschodzie<sup>7</sup>, historie archidiecezji i diecezji wschodnich, ich seminariów duchownych i funkcjonujących tam licznych zgromadzeń zakonnych<sup>8</sup>. Największą grupę pierwszych i najstarszych czasopism katolickich stanowiły, sięgające XVIII wieku, schematyzmy diecezjalne i zakonne, drukowane najczęściej wspólnie z kalendarzami liturgicznymi (rubrycelami), które wydawano *auctoritate et mandato* rządców diecezji czy prowincji i w oparciu o ich subwencje. I chociażby tylko z tej racji należałoby poświęcić im tutaj nieco więcej uwagi.

## **1. Schematyzmy – maksimum statystyki o Kościele na Wschodzie**

Ks. Stanisław Librowski, prezentując największy w Polsce katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski, znajdujących się w księgozbiornym podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, wskazał na ich ogromne wartości, przede wszystkim w odniesieniu do schematyzmów określanych – w zależności od języka – słowami: *catalogus*, *elenchus*, *schematismus* po łacinie; katalog,

---

<sup>7</sup> Zob. np. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1972, następujące hasła: biblioteki (t. 1, s. 160–168), czasopisma polskie (t. 1, s. 275–284), drukarnie w Polsce (t. 2, s. 38–48), kalendarz (t. 2, s. 306–316).

<sup>8</sup> Zob. EK, następujące hasła z literaturą: B. Modzelewska, W. Osadczy, *Lwowska archidiecezja greckokatolicka* (t. 11, k. 258–269); B. Modzelewska, W. Osadczy, *Lwowska archidiecezja katolicka* (t. 11, k. 269–285); J. Szeinke, *Lwowska archidiecezja ormiańskokatolicka* (t. 11, k. 285–287); B. Modzelewska, *Lwowska diecezja ormiańska* (t. 11, k. 287–288); B. Modzelewska, S. Nabywaniec, *Lwowska diecezja prawosławna* (t. 11, k. 288–290); B. Modzelewska, W. Osadczy, *Lwowska metropolia* (t. 11, k. 290–295); B. Modzelewska, W. Osadczy, *Lwowsko-halicka metropolia unicka* (t. 11, k. 295–297); B. Modzelewska, W. Osadczy, *Lwów* (t. 11, k. 303–312); W. Osadczy, *Łuck* (t. 11, k. 587–589); B. Modzelewska, W. Osadczy, *Łucka diecezja* (t. 11, k. 589–603); B. Modzelewska, *Łucko-Żytomierska diecezja* (t. 11, k. 603–604); A. Dudik, *Pińsk* (t. 15, k. 612–613); A. Dudik, W. Rosowski, *Pińska diecezja* (t. 15, k. 613–617); L. Górka, *Pińskie konferencje unijne* (t. 15, k. 618); S. Brzozecki, T. Kasabuła, *Wileńska archidiecezja* (t. 20, k. 593–608); T. Kempa, *Wileńska diecezja prawosławna* (t. 20, k. 608–609); S. Brzozecki, *Wileńska metropolia* (t. 20, k. 610–611); idem, *Wilno* (t. 20, k. 639–642).

rocznik, schematyzm, spis i szematyzm po polsku czy wreszcie *katalog* i *spisok* po rosyjsku. Schematyzmy jako wydawnictwa urzędowe stanowią źródło szczegółowej wiedzy historycznej o Kościele katolickim na określonym terytorium i w określonym czasie. Poza osobami i instytucjami ogólnokościelnymi (papieżem, kolegium kardynalskim, nuncjuszem i episkopatem krajowym) wymieniano tam władze i instytucje w diecezji, funkcjonujące w jej granicach organizacje, zakony i zgromadzenia, dekanaty, parafie i pracujące tam duchowieństwo, nie szczczędając zdawałoby się drobnych szczegółów. Np. organizacja terytorialna i personalna danego biskupstwa ukazana została

(...) poprzez archidiakonaty, oficjałaty, czasem komisariaty, dekanaty i parafie; wykazy dziekanów i wicedziekanów, asystentów dekanalnych Akcji Katolickiej (w okresie międzywojennym), wizytatorów nauki religii – przeważnie w dekanatach, oraz najliczniejszego w diecezji kleru parafialnego i księży katechetów (prefektów). W ciągu XIX i XX stulecia przy poszczególnych osobach duchownych figuruje rok urodzenia, święceń kapłańskich i objęcia piastowanego stanowiska<sup>9</sup>. Z podobną starannością schematyzmy odzwierciedlają geografie, demografię i statystykę szczegółową diecezji, m.in. podając „miejscowości w parafiach (...), wykazy szkół na terenie parafii (...), informacje o stacjach kolejowych (...), urządach pocztowych<sup>10</sup>”.

Wyszczególnione są tam również, znajdujące się na terenie diecezji klasztory oraz domy zakonne, funkcjonujące w jej obrębie stowarzyszenia i organizacje religijno-społeczne, wreszcie zazwyczaj podawana jest ogólna statystyka diecezji i indeksy osób i parafii.

Przy okazji komentarzy do schematyzmów polskich diecezji kresowych Librowski jeszcze raz podkreślił ich walory historyczne twierdząc:

Zasadniczą treścią schematyzmów, którą one w większym lub mniejszym stopniu wszystkie zawierają, jest dostarczenie informacji i statystyki (jako że są kościelnymi informatorami i rocznikami statystycznymi) o nadrzędnych instytucjach oraz dzie-

---

<sup>9</sup> S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 23, Lublin 1971, s. 219.

<sup>10</sup> Ibidem, s. 219–220.

łach diecezjalnych, dekanatach i parafiach, zakonach i klasztorach, nauczaniu religii itd. Dla historyków najważniejszymi z owych danych są: 1) wykazy biskupów, wikariuszy kapitulnych, administratorów i sufraganów; 2) organizacja instytucjonalna (konsystorze, kuria biskupia, sąd kościelny, kapituły) oraz terytorialna (podziały wyższe: archidiaconaty, oficjałaty, komisariaty i protoprezbiteraty, dekanaty, rzadziej nazywane archiprezbiteratami, parafie i filie, klasztory); statystyka ogólnie diecezjalna czy nawet podawana dekanatami; 4) opisy historyczne kościołów, klasztorów i parafii<sup>11</sup>.

Pisząc zaś o spotykanych tam osobliwościach, historyk wrocławski w odniesieniu do diecezji wschodnich m.in. zauważył, że tamtejsze

spisy biskupów (...) łuckich i żytomierskich [nawiązują] aż do biskupów ruskich, kijowskich i włodzimierskich (...). W kapitule kat. mohylewskiej, przynajmniej w pierwszym jej okresie, znajdujemy aż 6 stanowisk archidiakańskich. Tamże oraz w katedrze żytomierskiej (w połowie XIX w.) przez kapitułę większą rozumie się prałatów, a przez mniejszą – kanoników gremialnych! Kurie diecezjalne w Łucku (po r. 1925) i Pińsku dzieliły się pomysłowo na sekcje. Grekokatolicka archidiecezja lwowska, zresztą b. obszerna, jedyna u nas, dzieliła się na protoprezbiteraty, które z kolei rozpadały się na dekanaty. Najbogatszą statystykę w tym odcinku katalogu prezentują łącznie grecka archidiecezja lwowska. Jeżeli chodzi o rzeczy bardziej szczegółowe, np. patronów diecezji (...) dowiadujemy się, że w diec. łuckiej i żytomierskiej (w l. 1921–1925) oraz w pińskiej także poszczególne dekanaty posiadały swoich patronów<sup>12</sup>.

Ks. Librowski znajdował w schematyzmach Kościoła katolickiego na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej inne jeszcze ciekawe fakty, które z widoczną satysfakcją historyka podkreślał. Pisząc np. o wielkich zaletach nielicznych schematyzmów podających wykazy wszystkich bez wyjątku miejscowości danej diecezji zauważał, że „niektóre schematyzmy podawały je już w XIX w., np. lwowski obrz.

---

<sup>11</sup> Idem, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiornym podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 24, Lublin 1972, s. 9–10.

<sup>12</sup> Ibidem, s. 10.

łac. w r. 1885, a potem w 1907”<sup>13</sup>. Dalej, krytykując grupę schematyzmów przeciętnych i szablonowo ułożonych, wskazywał na inne, bogato zaprezentowane, jak mohylewskie czy lwowskie. W pierwszym przypadku zaskakuje ukazanie największego na święcie arcybiskupstwa mohylewskiego, w drugim (odnośnie Lwowa), zamieszczenie interesującej informacji o „tamt. Studium Teologicznym Zakonnym (1866–1885), a następnie o Studium Teologicznym przy Uniwersytecie, późniejszym Wydziale Teologicznym”<sup>14</sup>.

Na łamach czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” akcentowano kolejne cechy wyróżniające schematyzmy diecezji z polskich Kresów Wschodnich, podkreślając cały szereg jeszcze innych wartości, na przykład:

(...) jeżeli schematyzmy ogółu diecezji mogły podawać tylko katechetów nauczających religii (i moralności) w szkołach średnich i powszechnych (podstawowych), to łac. lwowskie (podobnie jak w 1 zeszytzie krakowskie) posiadały odpowiednie warunki, żeby publikować oddzielny dodatek pt. *Szematyzm szkół ludowych* (1868 i in.). – Same w sobie raczej przeciętne diecezje łucka (po r. 1925) czy pińska – ze względu na swoje położenie były w stanie zamieszczać informacje na temat obrządku wschodniego<sup>15</sup>.

Także z uznaniem pisano tam o umiejętnościach oraz inwencjach redaktorów niektórych schematyzmów, zauważając:

Tak np. katalogi najmniejszej u nas pod względem liczby parafii, kapłanów i wiernych a-diec. orm. lwowskiej były b. dobrze redagowane. Umiejętność redagowania cechowała szczególnie schematyzmy obydwu wielkich a-diec. lwowskich (łac. i greckiej). *Szematyzmy* tej ostatniej podawały np. nie tylko różnorodną statystykę z całej metropolii, ale nawet z innych krajów Europy i Ameryki dot. grekokatolików. Znowu schematyzmy łacińskie i ormiańskie we Lwowie zamieszczały aż do r. 1929 wiadomości o swych (sprzed 1925) dekanatach położonych na Bukowinie (po r. 1918) w Rumunii<sup>16</sup>.

---

<sup>13</sup> Ibidem.

<sup>14</sup> Ibidem.

<sup>15</sup> Ibidem, s. 11.

<sup>16</sup> Ibidem.

Wypada tutaj jeszcze wspomnieć za S. Librowskim, że

W świetle swych katalogów ciekawie pod względem organizacyjnym przedstawia się diec. tyraspolska, która w swej urzędowej stolicy nie posiadała nawet kościoła parafialnego, a siedziba biskupa oraz innych instytucji znajdowała się w Saratowie. Wspomnianemu ordynariuszowi podlegali na jego terytorium zarówno rzymskokatolicy, jak też wierni obrz. ormiańskiego. Obok konsystorza łańciskiego znajdował się tam również *podkonsystorz* (regimen) ormiański. Dwa najdalej położone od rezydencji biskupiej dekanaty (kaukaski i pozakaukaski), potem złączone w jeden, noszą oryginalną nazwę *wizytatorstwa*<sup>17</sup>.

Interesującym uzupełnieniem informacji o schematyzmach Kościoła katolickiego tego regionu może być również wiadomość, że „Katalog tyraspolski zamieszczał w l. 1879–1883 rys historyczny swej diecezji”<sup>18</sup>.

Fragment tego opracowania, poświęcony schematyzmom kresowym dopełniają odniesienia Librowskiego do Wilna.

Schematyzmy wileńskie – jego zdaniem – górują nad innymi tego odcinka [warszawskimi, wrocławskimi i wrocławskimi – J.Z.] również informacjami podawanymi o szkołach wyższych (Akademia Wileńska przeniesiona do Petersburga w r. 1842, Wydział Teologiczny na uniwersytecie w okresie międzywojennym). Ważniejszą jednak ich częścią składową jest informacja i statystyka dot. zniesionej w r. 1869 przez cara diec. mińskiej, pozostającej w l. 1873–1883 w administracji ordynariuszy wileńskich. Ponadto zawierają one wiele elementów charakteru historycznego, jak ciągły wykaz wszystkich odmian swoich ordynariuszy, żywoty biskupów wileńskich (1903–1904), dzieje diecezji (od 1905). Elenchus z r. 1907 przedrukował spis dekanatów i parafii z synodu 1717 r. Wreszcie w schematyzmie z r. 1913 znajduje się luźno z nim związane vademecum prawa kościelnego i państwowego obowiązującego w Rosji<sup>19</sup>.

---

<sup>17</sup> Idem, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 25, Lublin 1972, s. 44–45.

<sup>18</sup> Ibidem, s. 46.

<sup>19</sup> Idem, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiorze podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 26, Lublin 1973, s. 95.



Szczegółowy obraz Kościoła katolickiego na Wschodzie z lat 1918–1939 można poznawać rok po roku, diecezja po diecezji, dekanat po dekanacie, parafia po parafii, ze schematyzmem w rękę, będącym jego swoistym identyfikatorem.

## 2. Monitory kościelno-diecezjalne dla duchowieństwa

Biskupi i przełożeni zgromadzeń zakonnych, osobiście zaangażowani w publiczne samookreślenie powierzonej im społeczności, poprzez ogłaszanie jej katalogów, schematyzmów czy spisów – równocześnie odpowiedzialni byli za właściwą konduktę duchową swoich podopiecznych. Ich postawę i aktywność duchową na każdy dzień przeżywanego roku, w szczególności na święta i inne dni uroczyste, monitowała dzień po dniu, od 1 stycznia do 31 grudnia rubrycelą, nazywana też *directorium* albo *ordo*. Ten znany w Polsce od XVI w. i do dzisiaj drukowany „rodzaj kalendarza liturgicznego (...), zawierającego szczegółowy opis sprawowania Eucharystii i liturgii godzin oraz obchodów świąt (...), uwzględniający własne propria, przypomnienia dla duchowieństwa i duszpasterskie sugestie”<sup>20</sup>, zdecydowanie częściej – niż cytowane schematyzmy – traktowany jako druk samoistny nie będzie – z tej racji – tutaj dalej analizowany, by ustąpić miejsca innym wydawnictwom o nieco analogicznym, ale daleko szerszym zakresie. Chodzi o czasopisma o charakterze administracyjno-urzędowym kierowane do duchowieństwa określonego rytu i określonej diecezji. U ich początków były biuletyny, poprzez które władza diecezjalna przekazywała podległemu sobie duchowieństwu najistotniejsze dyrektywy, przede wszystkim odnośnie wykonywanych przez nie obowiązków duszpasterskich. Najstarszym z tego typu czasopism (z początku XIX w.) szczyci się Kościół krakowski. Na polskich ziemiach kresowych inicjatywę w tym kierunku przypisuje się diecezji lwowskiej obrządku łacińskiego, gdzie narzucony wydawcom przez zaborcę język niemiecki stosunkowo szybko zastąpiono łaciną i językiem polskim. Również w językach narodowych, rosyjskim i ukraińskim, zaczęto wydawać podobne pisma kościelne unickie i prawosławne.

---

<sup>20</sup> M. Konieczny, *Rubrycelą*, [w:] EK, t. 17, k. 513.

## Czasopisma diecezjalne, oficjalnie i nieoficjalnie urzędowe,

przyporządkowane w zasadzie celom administracyjnym, były łącznikami między władzą kościelną i kapłanami, dodatkowo zaś obrazowały także religijne życie diecezji. Pierwotnie zamieszczały jedynie zarządzenia; listy pasterskie czy obszerniejsze dokumenty kurialne publikowano oddzielnie jako dodatki do pism. Z czasem w części urzędowej pojawiały się także akty Stolicy Apostolskiej, dekrety ordynariusza, listy pasterskie poszczególnych biskupów (...), sprawozdania z konferencji duchowieństwa, niektóre rozporządzenia władz świeckich, programy nauczania religii (...). W latach 30-tych częściej niż uprzednio publikowano encykliki (...). Jako dopełnienie części urzędowej zamieszczano materiały zawierające dzieje i kronikę życia diecezji, sprawozdania z wizytacji pasterskich, informacje o seminariach duchownych, działalności sądów konsystorskich, zgromadzeń zakonnych, wiadomości z życia parafii (...), a także statuty organizacji, instytucji i bractw kościelnych; włączono poza tym informacje o pracy społecznej, emigrantach, artykuły z dziedziny teologii, prawa państwowego, pedagogiki, odpowiedzi na pytania w kwestiach teologicznych (...), nekrologi kapłanów<sup>21</sup>.

Ojcami czasopism diecezjalnych, także na wschodnich kresach Polski, byli zazwyczaj biskupi, którym sprawa prasy stała się bliska, a często osobiście ich angażowała. Przykładem może być tutaj Apolinary Wnukowski, który będąc biskupem płockim w 1906 roku polecił wydawać dla tamtejszego duchowieństwa „Miesięcznik Pasterski Płocki”<sup>22</sup>, a dla szerokiego ogółu diecezjan – tygodnik popularno-religijno-społeczny „Mazur”<sup>23</sup>; kiedy natomiast w 1908 roku objął arcybiskupstwo mohylewskie, rok później zaczął tam, jego staraniem, wydawać miesięcznik kościelny „Wiadomości Archidiecezjalne”, który od 1911 roku, jako „Wiadomości Kościelne” stał się bardzo poczytnym pismem dwutygodniowym duchowieństwa mohylewskiego i mińskiego<sup>24</sup>. Po-

---

<sup>21</sup> M. Kunowska-Porębna, *Diecezjalne czasopisma*, [w:] EK, t. 3, Lublin 1959, k. 1310.

<sup>22</sup> *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981, s. 180.

<sup>23</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 177.

<sup>24</sup> *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu*, red. B. Lesisz, C. Drapińska, D. Olszewski, K. Marciniak, Warszawa–Lublin 1988, s. 757.

dobne zaangażowanie okazywał Edward Ropp zarówno jako biskup wileński (1903–1907), jak też i w latach późniejszych, w tzw. warszawskim okresie życia. I tak najpierw, oddając się działalności społecznej wydawał aż cztery tytuły: „Nowiny Wileńskie”, „Kurier Litewski”, pismo dla robotników „Towarzysz Pracy” i wreszcie, adresowany do mieszkańców wsi „Przyjaciel Ludu”<sup>25</sup>. Z kolei podczas warszawskich lat życia abp Ropp zainicjował wydawanie schematyzmów mohylewskich oraz czynnie zaangażował się na rzecz popularyzacji prounijnego kwartalnika rosyjskiego „Kitież”<sup>26</sup>. Za oddanego męża prasy katolickiej uważa się również abpa ormiańskiego Józefa Teodorowicza ze Lwowa. Z jego osobą wiążą się popularne w środowisku polskich Ormian cztery katolickie czasopisma lwowskie, dzienniki „Ruch Katolicki”, a następnie „Przedświt”<sup>27</sup>, miesięcznik „Posłaniec św. Grzegorza”<sup>28</sup> oraz kwartalnik „Gregoriana”<sup>29</sup>.

Także i inni biskupi z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej wpisali się w dzieje tamtejszej prasy katolickiej, poprzez powołanie do życia administracyjnych periodyków diecezjalnych. I chociaż na razie jeszcze trudno ponad wszelką wątpliwość określić, kiedy i dzięki komu, zaczęto wydawać we Lwowie najstarsze tego rodzaju czasopismo na Kresach, nie ma już wątpliwości, że w Wilnie jemu podobne pt. „Kurenda Kurii Diecezjalnej Wileńskiej”<sup>30</sup> ukazało się za rządów abpa J. Matulewicza, natomiast abp P. Mańkowski wydawał „Wiadomości Diecezjalne Kamienieckie”<sup>31</sup>. Jeszcze więcej informacji zachowało się, co do genezy pozostałych wydawnictw diecezjalnych na Wschodzie. Wiadomo, że bp I. Dub-Dubowski założył „Kronikę Diecezji Łucko-

---

<sup>25</sup> A. Kozyska, *Ropp Edward abp*, [w:] EK, t. 17, k. 290.

<sup>26</sup> Ibidem, k. 291.

<sup>27</sup> M. Zarychta, T. Isakowicz-Zaleski, *Życie i działalność abp. Józefa Teodorowicza*, [w:] *Arcybiskup ormiański Józef Teodorowicz. Wybitny polski kapłan, kaznodzieja i mąż stanu*, Warszawa 2007, s. 13–14.

<sup>28</sup> J. Koziej-Chołdżyńska, „*Posłaniec św. Grzegorza*”, [w:] EK, t. 16, k. 45.

<sup>29</sup> B. Modzelewska, „*Gregoriana*”, [w:] EK, t. 6, k. 133.

<sup>30</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 169–170.

<sup>31</sup> Ibidem, s. 319.

-Żytomierskiej”<sup>32</sup>, bp A. Szelązek – „Miesięcznik Diecezjalny Łucki”<sup>33</sup>, a bp Z. Łoziński, w 1925 roku „Miesięcznik Diecezji Mińskiej”, w 1926 roku „Miesięcznik Diecezji Pińskiej”, a w 1927 roku „Piński Przegląd Diecezjalny”<sup>34</sup>.

Do grona dostojników Kościoła katolickiego na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej, zaangażowanych w proces najefektywniejszego przepływu niezbędnych informacji od biskupa do duszpasterza, poprzez specjalnie w tym celu wydawane czasopisma zwane diecezjalnymi, należałoby włączyć wszystkich hierarchów kresowych obżędków katolickich. Wprawdzie ich wkład w to dzieło był różny i zależał od wielu okoliczności, ale w każdym przypadku podejmowane działania owocowały przysporzeniem Kościołowi na Wschodzie kolejnego ważnego czasopisma. Te z kolei ułatwiały im dodatkowy, urzędowy kontakt z podległym klerem, usprawniały proces zarządzania duchowieństwem, dowartościowywały go na wielu płaszczyznach i poziomach, zacieśniając i utrwalając solidarność kapłańską w diecezji. W sumie pisma te, monitorując zachowania i postawy duchowieństwa zaangażowanego w procesy duszpasterskie m.in. inspirowały, ośmiały i edukowały kapłanów do kontynuacji pracy ewangelizacyjnej już w samych parafiach, stanowiących ogromny konglomerat duchowych stanowisk pracy (w tym kościoły, rodziny, szkoły, zakłady produkcyjne i instytucje, wreszcie związki, organizacje, zrzeszenia i stowarzyszenia, kluby i koła dzieci, młodzieży, kobiet, mężczyzn różnych stanów i różnych profesji).

### **3. Czasopisma kapłańskie jako *vademecum* – forum – uniwersytet**

Obok urzędowych czasopism kurialnych, staraniem rządców wschodnich archidiecezji i diecezji, duchowieństwo kresowe miało do swojej dyspozycji jeszcze inną prasę, wydawaną z myślą ojcowsko-braterskiego wspomaganie tą drogą wszystkich księży w ich życiu kapłańskim i w wielopłaszczyznowej pracy duszpasterskiej. Z troską i okazali swoim współpracownikom bez mała wszyscy hierarchowie

---

<sup>32</sup> Ibidem, s. 164.

<sup>33</sup> Ibidem, s. 178.

<sup>34</sup> Ibidem. Zob. też S. Nabywaniec, *Mińska diecezja*, [w:] EK, t. 12, k. 1185.

ze Wschodu, w szczególności zaś Józef Bilczewski, Romuald Jałbrzykowski i Bolesław Twardowski z Kościoła rzymskokatolickiego oraz Grzegorz Chomyszyn, Andrzej Szeptycki i Józef Slipij z Kościoła greckokatolickiego. Nie można pominąć tutaj wzmiankowanego wcześniej ormiańskiego abpa Teodorowicza.

Za przewodnika tej grupy uważa się abpa lwowskiego Józefa Bilczewskiego, zabiegającego o wzorowe wychowanie kleryków, wysoki poziom moralny i umysłowy swego duchowieństwa oraz o zapewnienie kapłanom optymalnych warunków pracy. Widząc poważnego partnera w realizacji tych zamiarów w prasie katolickiej dla księży, podejmował skuteczne przedsięwzięcia w tym zakresie. Pod jego patronatem powstała we Lwowie w 1893 roku, wydawana do 1939 roku „Gazeta Kościelna” jako organ Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Kapłanów<sup>35</sup>. Dla księży w parafiach i urzędach, dla duchownych w szkołach i na uniwersytetach tygodnik ten do wybuchu II wojny światowej był szerokim oknem na świat, doskonałym wziernikiem ułatwiającym autorefleksję, warsztatem ułatwiającym pracę, usprawniającym wypoczynek i zachowanie kondycji psychiczno-fizycznej. Pod tym samym patronatem i za sprawą abpa Bilczewskiego w 1911 roku zaczął ukazywać się we Lwowie „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” – przewodnik w pracy księży katechetów<sup>36</sup>, a w 1920 roku, także we Lwowie, „Przegląd Teologiczny”, od 1924 roku organ Polskiego Towarzystwa Teologicznego, od 1931 roku kwartalnik wydawany po dzień dzisiejszy pod nazwą „Collectanea Theologica”<sup>37</sup>.

Był to dobry początek prasy kapłańskiej na Kresach, gdzie z upływem lat zaczęto wydawać kolejne tytuły czasopiśmiennicze, jak np. od 1923 roku „Kwartalnik Teologiczny Wileński”<sup>38</sup>, od 1926 roku wileńskie „Wiadomości dla Patronów Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej i Pracowników Społecznych wśród Młodzieży Pozaszkol-

---

<sup>35</sup> M. Daniluk, „Gazeta Kościelna”, [w:] EK, t. 5, k. 905–906.

<sup>36</sup> P. Królikowski, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, [w:] EK, t. 12, k. 911–912.

<sup>37</sup> H. Bogacki, „Collectanea Theologica”, [w:] EK, t. 3, k. 540. Zob. też R. Dzwonkowski, *Bilczewski Józef abp*, [w:] EK, t. 2, k. 558–559.

<sup>38</sup> J. Warmiński, „Kwartalnik Teologiczny Wileński”, [w:] EK, t. 10, k. 292.

nej”<sup>39</sup>, od 1927 miesięcznik wileński księży charystów pt. „Rekolekcje Miesięczne dla Kapłanów”<sup>40</sup>, od 1930 roku dominikański dwumiesięcznik lwowski „Szkoła Chrystusowa”<sup>41</sup>, od 1932 roku „Bibliotekę Religijną” – kwartalnik lwowski o nowościach wydawniczych, dostępnych podręcznikach do nauki religii i dewocjonaliach<sup>42</sup>, od 1938 roku miesięcznik Dzieła Matki Boskiej Powołań w Wilnie pt. „Żniwo wprawdzie wielkie, ale robotników mało”<sup>43</sup>. Przegląd polskojęzycznych tytułów prasowych adresowanych do kapłanów zamykają dwa ciekawe wydawnictwa łuckie, kwartalniki „Pro Fide” i „Kazalnica Popularna”. Pierwszy wydawali księża profesorowie Seminarium Duchownego w Łucku w 1936 roku pod red. ks. A. Jagłowskiego<sup>44</sup>, drugi – jako wspólne dzieło polskich seminariów duchownych w Łucku i w Orchard Lake (USA) przygotowywany był w latach 1937–1943 pod red. ks. A. Syskiego<sup>45</sup>. W sumie stanowiły one obszerne i niezwykle zróżnicowane *vademecum* nauczania duszpasterskiego z ambony na wszystkie święta kościelne, rekolekcje, a także na uroczystości i spotkania publiczne o charakterze narodowo-społecznym.

Wszecstronnej pomocy ze strony prasy doświadczali również duchowni pozostałych Kościołów katolickich, pracujący pośród swoich wiernych na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej. Po wcześniejszym zaprezentowaniu czasopiśmiennictwa katolików ormiańskich, pozostaje zająć się jeszcze tytułami wydawanymi w języku ukraińskim dla duchownych Kościoła greckokatolickiego. Wobec zamiaru omówienia tutaj także innych rodzajów pism katolickich Kresów Polski – zostaną one w tym miejscu tylko wyszczególnione z tytułów, z uwzględnieniem czasu i miejsca ich wydania. I tak w Kołomyi w latach 1925–1929 drukowano dwutygodnik „Golos Dżakiv”<sup>46</sup>, w 1929

---

<sup>39</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 321.

<sup>40</sup> Ibidem, s. 243.

<sup>41</sup> S. Brzozecki, M. Fijołek, „Szkoła Chrystusowa”, [w:] EK, t. 19, k. 91–92.

<sup>42</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 44.

<sup>43</sup> Ibidem, s. 355.

<sup>44</sup> Ibidem, s. 233.

<sup>45</sup> Ibidem, s. 158.

<sup>46</sup> Ibidem, s. 118.

roku miesięcznik pt. „Djakivs`kyj Šljach”<sup>47</sup>, a w 1936 roku tygodnik „Djakovs`kyj Prapor”<sup>48</sup>. Z kolei we Lwowie od 1904 roku po rok 1939 ukazywał się miesięcznik „Niva”<sup>49</sup>. Staraniem abpa A. Szeptyckiego w 1923 roku zaczęto wydawać pod red. J. Slipyja znany i popularny kwartalnik naukowy „Bogoslovija”<sup>50</sup>, od 1925 roku, dla środowiska diaków – „Djakivs`ki Vidomosti”<sup>51</sup>, od 1931 roku tygodnik „Meta”<sup>52</sup>, a od 1936 roku miesięcznik „Sivač”<sup>53</sup>. Pozostając w świecie greckokatolickim należy wymienić jeszcze co najmniej dwa popularne czasopisma: przygotowywany przez profesorów seminarium duchownego w Stanisławowie w latach 1931–1939 kwartalnik „Dobryj Pastyr”<sup>54</sup> oraz miesięcznik „Misionar” wydawany od 1897 do 1944 roku u ojców bazylianów w Żółkwi<sup>55</sup>.

#### 4. Pisma katolickie dla diecezjan i parafian

Ograniczony licznymi okolicznościami stały i bezpośredni kontakt kapłana z wiernymi dopełniany był na Wschodzie Polski przez pisma katolickie. Charakter ogólny, adresowany do wszystkich wiernych diecezji miały najczęściej tygodniki, do określonej parafii – tygodniki i miesięczniki. Pierwsze przeznaczone były z reguły dla diecezjan, drugie dla parafian.

Diecezjanie lwowscy czytali np. „Gazetę Niedzielną”, tygodnik dla rodzin katolickich, który miał 5 dodatków<sup>56</sup>, dwutygodnik „Katolicki

---

<sup>47</sup> Ibidem, s. 71.

<sup>48</sup> Ibidem.

<sup>49</sup> Ibidem, s. 199–200.

<sup>50</sup> Ibidem, s. 48–49.

<sup>51</sup> Ibidem, s. 171.

<sup>52</sup> Ibidem, s. 177.

<sup>53</sup> Ibidem, s. 261.

<sup>54</sup> Ibidem, s. 72.

<sup>55</sup> Ibidem, s. 181.

<sup>56</sup> Zob. M. Kunowska-Porębna, „Gazeta Niedzielną”, [w:] EK, t. 5, k. 906.

Głos Pracy<sup>57</sup> oraz tygodnik „Wiadomości Katolickie”<sup>58</sup>; diecezjanie łucy – tygodnik ilustrowany „Lud Boży”<sup>59</sup>, tygodnik „Życie Katolickie”<sup>60</sup> oraz miesięcznik ludowy Kresów Wołyńskich pt. „Praca Katolicka”<sup>61</sup>; diecezjanie pińscy – dwutygodnik „Dzwony Poleskie”<sup>62</sup>; diecezjanie wileńscy – „Naszego Przyjaciela” – tygodnik społeczno-polityczny dla miast i wiosek<sup>63</sup>, dwutygodnik „Pax”. O chrześcijańską kulturę jutra dbał<sup>64</sup> tygodnik „Słowa Prawdy” (organ myśli polskiej i katolickiej)<sup>65</sup> oraz „Tygodnik Katolicki – Nasz Przyjaciel” (czasopismo religijno-społeczne i oświatowe)<sup>66</sup>.

Dużą popularnością cieszyły się też miesięczne czasopisma parafialne<sup>67</sup>, szczególnie na terenie Wilna, gdzie wydawano w formie mutacji „Wiadomości Kościelne” dla kilkunastu parafii. Różniła je tylko ostatnia strona poświęcona wybranemu środowisku wiernych. Tego rodzaju czasopisma rzadziej można było spotkać w Łucku, Pińsku i Lwowie. Wypada jednak podkreślić, iż wydawano je również na tzw. prowincji. Gazetkami parafialnymi szczyciły się kościoły w Bargłowie, Budzławiu, Daszawie, Maciejowie, Rajgrodzie, Rokitnie, Stryju i Zdołbunowie. Drukowano w nich, obok wiadomości kościelnych ze

---

<sup>57</sup> Zob. J. Wołczański, „*Katolicki Głos Pracy*”, [w:] EK, t. 8, k. 1137–1138.

<sup>58</sup> Zob. A. Kozak, „*Wiadomości Katolickie*”, [w:] EK, t. 20, k. 431.

<sup>59</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 172–173.

<sup>60</sup> W. Rosowski, „*Życie Katolickie*”, [w:] EK, t. 20, k. 1632.

<sup>61</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 231.

<sup>62</sup> Ibidem, s. 86.

<sup>63</sup> Ibidem, s. 193.

<sup>64</sup> Ibidem, s. 214.

<sup>65</sup> Ibidem, s. 262–263.

<sup>66</sup> W. Rosowski, „*Tygodnik Katolicki – Nasz Przyjaciel*”, [w:] EK, t. 19, k. 1211.

<sup>67</sup> Zob. W. Dutka, *Powstanie i rozwój prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2006, t. 9, z. 2(18), s. 57–82; idem, *Geografia wydawnicza prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2007, t. 10, z. 2(20), s. 77–94; idem, *Typologia prasy parafialnej Kościoła Rzymskokatolickiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 2008, t. 11, z. 1–2(21–22), s. 37–56.



świata, Polski i z własnej diecezji, informacje bezpośrednio związane z życiem parafialnym, historią kościoła i okolicy. Czasami spotyka się tam biogramy czy nekrologi duszpasterzy oraz dobroczyńców parafialnych.

Bardzo mało rozpoznany obszar czasopiśmiennictwa dla diecezjan i parafian są ciekawe – częstokroć przez dziesiątki lat wydawane – kalendarze katolickie, wypełnione duchem chrześcijańskim i narodowym, niepowtarzalne elementarze ludowe prawd wiary i patriotyzmu.

## 5. Pisma środowiskowe

Polityka prasowa Kościoła katolickiego na Kresach uwzględniała również wybrane, bardzo ważne środowiska. Najwięcej uwagi w tym zakresie poświęcano dzieciom, młodzieży szkolnej, studentom, młodzieży pracującej (w tym zrzeszonej w Akcji Katolickiej), kobietom oraz osobom chorym i starszym. Zainteresowanie to łatwo można dostrzec podczas lektury ówczesnej prasy, która poruszała na swoich łamach sprawy dotyczące różnych grup społeczeństwa polskiego wschodnich rejonów Rzeczypospolitej. O kapłańskiej współpracy z tymi grupami świadczy również zachowany fragment czasopiśmiennictwa kresowego w całości poświęcony ich problemom. Można tu wymienić dodatki dla dzieci wydawane przez redakcje czasopism lwowskich, miesięcznik lwowski „Apostolstwo Chorych”<sup>68</sup>, miesięcznik „Dyszel w Głowie” wydawany przez lwowsko-krakowskie środowisko Katolickiej Młodzieży Akademickiej *Odrodzenie*<sup>69</sup>, lwowski „Głos Związku Młodzieży”<sup>70</sup> oraz dziesiątki okólników i sprawozdań wszystkich formacji Akcji Katolickiej, Sodalitacji Mariańskiej, Katolickiego Związku Polek, Robotników Chrześcijańskich czy takich stowarzyszeń jak „Caritas”, Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Grupa pism środowiskowych obejmuje też bogaty zbiór interesujących jednodniówek wydawanych przez różnorodne grupy zawodowo-społeczne. Należy też

---

<sup>68</sup> Zob. M. Kunowska-Porębna, „*Apostolstwo Chorych*”, [w:] EK, t. 1, k. 829.

<sup>69</sup> Z. Zieliński, op. cit., s. 79–80.

<sup>70</sup> Ibidem, s. 117.

do niej zaliczyć czasopiśmiennictwo alumnów seminariów duchownych z Wilna, Łucka, Dubna i Lwowa<sup>71</sup>.

Tak więc czasopiśmiennictwo katolickie Wschodnich Kresów II Rzeczypospolitej otrzymało – jak widać – wiele instrumentów, które zlokalizowano w strategicznych miejscach i środowiskach. Przy okazji można się przekonać, iż tamtejsza prasa to istny temat-rzeka. Kwerenda źródeł do tego tematu (ponad 200 tytułów czasopiśmiennictwa, z których wielu nie podają bibliografie czasopism z lat 1918–1939) zmusza do podjęcia monograficznego opracowania prasy diecezji Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej.

**Ks. Jerzy Zając**

### **Bibliografia**

*Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1981.

Brzozowski S., Kasabuła T., *Wileńska archidiecezja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, k. 593–608.

Brzozowski S., *Wileńska metropolia*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, k. 610–611.

Brzozowski S., *Wilno*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, k. 639–642.

Dudik A., *Pińsk*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 15, k. 612–613.

Dudik A., Rosowski W., *Pińska diecezja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 15, k. 613–617.

Dutka W., *Geografia wydawnicza prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2007, t. 10, z. 2(20), s. 77–94.

Dutka W., *Powstanie i rozwój prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2006, t. 9, z. 2(18), s. 57–82.

---

<sup>71</sup> Zob. J. Zając, „Друг–друг–amicus”, [w:] *Słowistyczni studii: lingwistyka, literaturoznawstwo, dydaktyka*, t. 1, red. J. Zając, K. Leśniewski, P. Kopiec, M. Torczyński, Chmielnicki 2015, s. 230–238; idem, *Z polskich źródeł do historii ziemi łuckiej*, ibidem, s. 239–248; idem, *Seminarium duchowne w Wilnie. Ciekawe okruszki historii z lat dwudziestych i trzydziestych XX w.*, „Studia Teologiczne. Nowe życie w Chrystusie” 33(2015), s. 357–371; idem, *Nieznane fragmenty czasopism seminaryjnych mówiące o życiu duchowym w Łucku w czasie II Rzeczypospolitej*, „Niepodległość i Pamięć” 2015, R. 22, nr 3(51), s. 143–158.

Dutka W., *Typologia prasy parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2008, t. 11, z. 1–2(21–22), s. 37–56.

Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1972, następujące hasła: biblioteki (t. 1, s. 160–168), czasopisma polskie (t. 1, s. 275–284), drukarnie w Polsce (t. 2, s. 38–48), kalendarz (t. 2, s. 306–316).

Górka L., *Pińskie konferencje unijne*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 15, k. 618.

Kempa T., *Wileńska diecezja prawosławna*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, k. 608–609.

Konieczny M., *Rubryceli*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 17, k. 513.

Kozak A., „*Wiadomości Katolickie*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, k. 431.

Koziej-Chołdżyńska J., „*Posłaniec św. Grzegorza*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, k. 45.

Kozyrska A., *Ropp Edward abp*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 17, k. 290.

Kunowska-Porębna M., „*Apostolstwo Chorych*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, k. 829.

Kunowska-Porębna M., „*Gazeta Niedzielną*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, k. 906.

Kunowska-Porębna M., *Diecezjalne czasopisma*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1959, k. 1310.

Librowski S., *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiornym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 23, Lublin 1971.

Łaskiewicz H., Łukasiewicz S., *Kresy*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, k. 1268–1272.

Modzelewska B., „*Gregoriana*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, k. 133.

Modzelewska B., *Lwowska diecezja ormiańska*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 287–288.

Modzelewska B., *Lucko-Żytomierska diecezja* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 603–504.

Modzelewska B., Nabywaniec S., *Lwowska diecezja prawosławna*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 288–290.

Modzelewska B., Osadczy W., *Lwowska archidiecezja greckokatolicka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 258–269.

Modzelewska B., Osadczy W., *Lwowska archidiecezja katolicka*, [w:] *Encyklopedia katolicka* t. 11, k. 269–285.

Modzelewska B., Osadczy W., *Lwowska metropolia*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 290–295.

Modzelewska B., Osadczy W., *Lwowsko-halicka metropolia unicka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 295–297.

Modzelewska B., Osadczy W., Lwów, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 303–312.

Modzelewska B., Osadczy W., *Łucka diecezja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 589–603.

Nabywaniec S., *Mińska diecezja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, k. 1185.

Osadczy W., *Łuck*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 587–589.

*Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu*, red. B. Lesisz, C. Drapińska, D. Olszewski, K. Marciniak, Warszawa–Lublin 1988.

Rosowski W., „*Tygodnik Katolicki – Nasz Przyjaciel*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 19, k. 1211.

Rosowski W., „*Życie Katolickie*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 20, k. 1632.

Szteinke J., *Lwowska archidiecezja ormiańskokatolicka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, k. 285–287.

Wołczański J., „*Katolicki Głos Pracy*”, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, k. 1137–1138.

Zajac J., „*Druh–ðpyz–amicus*”, [w:] *Sławistyczni studii: lingwistyka, literaturoznawstwo, dydaktyka*, t. 1, red. J. Zajac, K. Leśniewski, P. Kopiec, M. Torczyński, Chmielnicki 2015, s. 230–238.

Zajac J., *Czasopiśmiennictwo katolickie Wschodnich Kresów II Rzeczypospolitej (cz. I – ogólna)*, „*Seminare. Poszukiwania Naukowe*” 2017, nr 4(38).

Zajac J., *Nieznane fragmenty czasopism seminaryjnych mówiące o życiu duchowym w Łucku w czasie II Rzeczypospolitej*, „*Niepodległość i Pamięć*” 2015, R. 22, nr 3(51), s. 143–158.

Zajac J., *Seminarium duchowne w Wilnie. Ciekawe okruchy historii z lat dwudziestych i trzydziestych XX w.*, „*Studia Teologiczne. Nowe życie w Chrystusie*” 33(2015), s. 357–371.

Zajac J., *Z polskich źródeł do historii ziemi łuckiej*, [w:] *Sławistyczni studii: lingwistyka, literaturoznawstwo, dydaktyka*, t. 1, red. J. Zajac, K. Leśniewski, P. Kopiec, M. Torczyński, Chmielnicki 2015, s. 239–248.

Zarychta M., Isakowicz-Zaleski T., *Życie i działalność abp. Józefa Teodorowicza*, [w:] *Arcybiskup ormiański Józef Teodorowicz. Wybitny polski kapłan, kaznodzieja i mąż stanu*, Warszawa 2007.

## **The Catholic Periodical Press of the Eastern Borderlands of the Second Polish Republic (Part 2)**

### **Keywords**

Eastern Border, II Republic, magazines, dioceses, Catholic Church

### **Summary**

The religious press was included in the process of revitalizing the Borderlands' life of the Second Polish Republic. Each of the dioceses (Lviv, Lutsk, Pinsk, Stanislawow, Vilnius) had daily newspapers, weekly and monthly for the clergy, faithful to various nationalities and rites, and individual groups involved in charitable, social and formation work. The query of individual journals found in libraries and archives shows the richness of their content and the number of titles, many of which are not mentioned in bibliographies of periodicals of that time.

## **Katholische Zeitschriftenwesen früheren polnischen Ostgebiete der Zweiten Polnischen Republik (Teil 2.)**

### **Schlüsselwörter**

die frühere, polnische Ostgebiete, die Zweite Polnische Republik, die Zeitschriften, die Diözesen, die katholische Kirche

### **Zusammenfassung**

Beim Revitalisierung des ostpolnischen Lebens der Republik Polen wurde religiöse Presse einbezogen. Jede ostpolnische Diözese (Lwów, Łuck, Pińsk, Stanisławów, Wilno) hatte tägliche Presse, Wochenblätter und Monatszeitschriften für den Klerus, die Gläubiger verschiedener Nationalitäten und Brauchen, sowie die einzelne Gruppen engagierten in Wohltätigkeit, Sozial Arbeit und Ausbildungsarbeit. Die Suche nach einzelne Zeitschriften, gefundenen in den Bibliotheken und Archiven, zeigt den Reichtum ihrer Inhalte und Vielzahl der Titeln, aus denen ganz große Teil in den Bibliographien der Zeitschriften aus dieser Zeit nicht erscheint.

## **Издание католических журналов на Восточных кресах Польской Республики (Второй Речи Посполитой), (ч.2)**

### **Ключевые слова**

Восточные кресы (Восточные рубежи), Вторая Речь Посполитая (Польска Республика 1918–1939), журналы, епархии, Католическая церковь

### **Краткое содержание**

В процесс возрождения Восточных территорий (Восточных кресов) Второй Речь Посполитой включена была религиозная пресса. Каждая восточная епархия (Львов, Луцк, Пинск, Станиславов, Вильно/Вильнюс) имела ежедневную прессу, еженедельники и ежемесячные издания для духовенства, прихожан разных национальностей и вероисповеданий, а также конкретных групп, принимающих деятельное участие в разных видах деятельности – благотворительной, общественной и др. Поиск и ознакомление с образцами прессы, найденными в библиотеках и архивах показывает богатство их содержания и многочисленность изданий. Немалая часть из них вспоминается в библиографиях журналов с того периода.



Feliks Mostowicz, *Nowa ojczyzna*, Kazachstan 1992, 60x82 cm,  
olej, płótno, MN M.334